

5439

ACC. NR. ....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland ..... Upptecknat av: Harald Nilsson .....
 Härad: ..... Adress: Kung Oscarsväg 7 Lund. ....
 Socken: Västervik ..... Berättat av Hjalmar Johansson .....
 Uppteckningsår: 1936 ..... Född år ..... i .....

Uppteckningen rör

Svedjebruk i äldre tid.	sid. 1-7.
Svedjebruk i nutid.	" 8-9
Fällekrattor.	" 10.
Rovor på fällor	" 11.
Potatis på fälla.	" 12.
Namnformer i Småland som vittnar om svedjebruk.	" 13-14.

Skriv endast på denna sida!

14 sid.

5439

Svedjebruk i äldre tid.

Uppgifterna avse närmast svedjebruk som det bedrevs i Södra Vi socken till 1870.

Platsen för fällor var i hagmarker, där man hade nytta av betet för djuren några år framåt. Många bönder hade sina skogar, där de ej voro alltför oändliga, uppdelade i skiften och brände fälla årligen efter ett visst system. Hänsyn togs dock till om skogsbeståndet ansågs lämpligt d.v.s. att där fanns mycket att bränna.

När en arrendator eller torpare brände en fälla så var det vanligt, att markägare tog sin andel i skörden i en del fall enda till 50 %.

Arbetet med fällan utfördes vanligen av gårdens folk själva med hjälp av någon dagkarl, som det förr fanns gott om på landsbygden det tyngsta arbetet var själva fällandet av träden med en dålig yxa detta utfördes ofta av dagkarlen. De arbetare som sysslade med att ordna en fälla ansågos äta onaturligt mycket ett gammalt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—*—
D.

ordspråk säger: "han äter som en fällekar", detta om en pojke eller annan person, som äter särskilt mycket.

Fällningen av träden på fällan utfördes i maj och på sommaren året innan fällan brändes, enligt uppgifter av meddelarens fader och flera andra äldre personer från trakten omkring Mjösjöhult i Södra Vi socken. Här brände man fälla varje år till 1870 då det blev förbjudet. Andra ej så gamla meddelare från samma socken bland dem dock en 76-åring från Vennebjörka, uppge att skogen fälldes på vintern samma år som fällan brändes.

Fällningen av träden i maj motiverades av meddelarens fader med, att marken fick mera gödning av skogen, då den höggs i maj. Det brännbara blev mera ruttet och brann bättre.

Fällningen av träden, varvid man använde en s k örr yxa a (vanlig huggyxa) tillgick på följande sätt. När träden fälldes på sommaren började man i maj månad med att r i s k a, - hugga ned ene och andra buskar av barrträd, därpå "billades" de större barrträden, som i många fall utgjordes av grova timmerträd, omkull och kvistades, varvid man använde sig av en sköryxa. Sågar funnos ej eller användes i varje fall inte. Arbetet med fällan fick härpå

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—*—
2.

vila till efter slåttern och började sedan med att man i juli månad b r ö t l ö v e t. Alla lövträd på fällan huggos nu ned varefter lövet hackades av med en l ö v h a c k och bands i kärvar. Tädigare brötos kvistarna av. Dessa kärvar torkades och hässjades eller stackades, för att sedan användas som vinterfoder åt fåren. På hösten hopsamlades lövveden och lövet och forslades sedan hem på vintern på en d r ö j (drög) förspänd med oxar eller häst. Då lövet kördes hem hade man försett drögen med ett s e t t e r (stege). På en drög fanns ej något beslag av järn. Efter lövskörden fick fällan ligga till eftersommaren följande år då den brändes. Även om träfällningen på fällan skett på vintern brändes den vid denna tid. Närmare angivet ej före Olsmässen. Vid bränningen brukade grannarna vara behjälpliga. Fällan tändes först i motvind.

De som hjälpte till vid bränningen voro utrustade med en spade och en r u s k a. Den senare var det speciella redskap varmed elden hölls efter vid kanterna av fällan så att den inte gick över till skogen omkring. Spaden hade man i reserv, och man behövde kasta jord på elden för att släcka. Ruskan tillverkas på

5439

följande sätt. Med en yxa fälldes en ungbjörk, vars stam kunde passa till skaft, och kvistades upp tills det blev en lagom topp kvar. Grenarna i denna böjdes uppåt och mot stammen, så att det blidades liksom en stor kvast. De avhuggna grenarna flätades in i denna varefter ruskan ombands med en björkvidja och var färdig.

När fällan brändes brann nästan allt befännbart gränar, ris, gräs, mossa och småstubbar men alla grova stockar blev däremot endast kolade. Ibland kunde fällan emellertid brinna för hårt. Allt organiskt, som fanns brann upp fullständigt och återväxten blev därigenom mycket dålig. Man har ända in i vår tid kunnat få höra någon gammal lantman säga: "Där var bra mark förr, men far brände en fälla där och den brände för hårt. Det var det torra året 68 och sen har marken haft svårt för att komma i gång."

När fällan brännt och slocknat rösslades den d.v.s. röjdes. De grövre, kolade stockarna ordnades med tillhjälp av yxa till stängsel runt fällan. Mindre gränar och annat som ej brunnit upp och som man ej kunde plocka upp med händerna harkade (räfsade) man ihop med en harka. Denna utgjordes av en klumpigt gjord räfsa, med klälet med pinnarna

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—*—
4.

5439

kort och så gles, som om varannan pinne vore borta i en vanlig räfsa. Pinnarna voro fem till sex till antalet och mycket grova och långa. "Jag har inte sett någon sådan, sedan jag var barn."

Harkan var väl ej gjord direkt för fällan utan fanns på vedbacken där den användes att harka ihop stickor med.

Stängslet kring fällan byggdes, som förut nämnts, med de kolade stockarna och på primitivt sätt. Stockarna lades i som det kallades, s k a l k o r, 3 a 4 över varandra med grovändan mot marken efter varandra. Mellan dessa stockar placerades mindre stockar eller störrar med ena ändan mot marken s n e s.

Då fällan var röjd (rödjad) besåddes den med råg, som nedkrattades med rasflor. Rågen bars under sådden i en s ä d i n g. Såbredden markerades med ränder, f j ä r j e, i marken, mellan vilka såmannen kastade säden varje gång han gick över fällan. Ränderna drogs upp med en f j ä r j e k r o k, som han sköt fram för sig och som utgjordes av ett självvuxet träd med en rundad krok i ena ändan. Sedan rågen var sådd r a s l a d e s den med r a s l o r d.v.s. rågkornen myllades ner mellan stubbar och stenar med fällekrattor ofta bestående av en unggran med några

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—*—
5.

5439

grenstumpar kvarsittande på den ena sidan i toppändan. (se vidare om detta redskap under rubriken fällekrattor).

I bland brukar man, särskilt i senare tid, så timotej i rågen på hösten.

Nästa år, när rågen var mogen, avskars den med skärbor och bands i necker, som sattes upp i travar på vardera 24 neker, att torka. Hela familjen deltog vanligen i detta arbete.

Då säden var torr bars den hem med buja (bågar) eller vejer (egentligen hövejer = långa vidjor av björk varmed man bar bylor (bördor) av hö och säd hem till ladorna). Men fanns det väg till fällan och man hade dragare, så kunde man köra hem säden. Man kunde också bära ett stycke och köra resten av vägen. För att inte säden skulle spillas då bördan lastades, hade man tyg eller skinnskynken under på marken.

Nästa vinter hemforrades och sönderhögs smetveden från stängslet och kreaturen fick ~~man~~ nu beta på fällan några år till skogen åter tog herraväldet.

Om man sår ut gräsfrå, timotej, i rågen på hösten brukade man sedan skörda hö på fällan ett par år framåt tills stängslet

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—*—
6.

5439

ej längre höll djuren utanför. Dessa fingo sedan beta här tills skogen kom igen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—*—
7.

5499

Svedjebruk.

I Övfe Kulla, Rumskulla socken, Kalmar län, +skömdades råg på en fälla, Svedjeland, så sent som hösten 1933, vilken bränns och besätts på samma sätt som i äldre tid. Efter bränningen nedkrattades rågen med r a s s l o r antingen försedda med järn6 pinnar eller självvuxna sådana vilka huggits direkt i skogen. En gran, växt med toppgrenarna nedåtböjda (granar som stå under större träd i skogen) och stammen lagom grov som skaft, hugges av och öppkvistas och några av toppgrenerna avhuggas på ena sidan lagom långa till pinnar.

Svedjelandsbränningen i Övre Kulla skiljer sig från förra århundradets fällor, enär man här endast bfänner där det är mindre buskar och träd och där man kan på bästa sätt övervaka elden. Ej heller brännes det varje år, utan endast då lämplig mark finnes i närheten av åkrar och dylikt. Vid rågens avtagning användes här numera lie i stället för skära, vilket redskap brukades under förra århundradet.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8.

5439

Förutom värdet av rågen får man några år framåt ett utmärkt
mårbete för djuren och det är närmast därför fällebränningen
här utföres.

Före 1870 var det vanligt med svedjebruk i Rumskulla, Södra
Vi m, fl. socknar vid de flesta bondgårdar och torp.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—*—
9:

5439

Fällekrattor.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—
10

Fällekrattor benämnes här raslar o r och användes för att mylla ner rågkornen mellan stubbar och stenar med andra ord "att få mylla".

Angående platsen där granar till raslor skulle varit växta så är här ej något skrock utan endast praktiska skäl. De granar, som lämpar sig för raslor utvecklades ej till önskad form annat än under andra träd d.v.s. nedtryckta. Det var ej rotändan, som här användes till själva raslan (krattan) utan toppändan. Rotändan blev skaftet.

Jag har också sett raslor, där man kluvit ur en bit ur en gran med något nedväxta grenar, som sedan fastgjorts i ändan av ett skaft något nedböjt i nedänden. Pinnarna på raslorna voro ju vanligen något lutade mot skaftet, så att då man sköt raslan från sig, gick det lättare, och då man drog den till sig, river den ned djupare i jorden och gör mylla.

Raslor jag sett har varit: En mindre björk växt i krökt i rotändan uppsnickrad till lagom grovlek och med 5 pinnar av trä iborrade i den krökta änden antingen kilade eller pinnarna genom-borrade med ett mindre borrhål på raslans översida, och därigenom insatts en liten pinne för att hålla den stora pinnen fast, Pinnarna bruka vara av hassel, ek, eller något annat hårt trä samt något vässade i spetsen, som fotot visar. Obs. Den 5:te pinnen, som

5439

varit i mitten i ytterändan av raslan på grund av, att den är rutten i änden.

Raslor av en c:a 30 a 40 cm, lång krökt björkbit med inslag-na järnpinnar i riktning något bakåtböjda 5 st., 2 å varje sida vätter något utåt och längst fram i mitten en pinne. Men också med 4 pinnar. Denna mindre träbit är fäst på ett längre skaft av björk eller gran.

Som synes har endast praktiska skäl här varit avgörande vid tillverkningen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

~~14.~~

//

5439

Rovor på fällan.

Innan potatisen var i bruk, sattes rovor på fällor. En strof ur en vaggvisa från Södra Vi socken täljer härom: "Bonden sådde rovfrö på fälla, de åts opp de stals bort på kvällen

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

~~11.~~

12,

5439

Potatis på fällan.

I Södra Småland grävde eller hackade man ned potatis mellan stenar och stubbar i den askbemängda jorden, och sådde så rågen innan potatisen plockades för att på detta sätt få mylla och rågen nedkrattade. Denna uppgift har lämnats mig av f.d. banvakt Jönsson Almviks by, som är född och uppväxt i Oshults socken han berättade också att vid själva svedjebränningen man brukade steka potatis vid stubbar ochstenar i aska.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

~~12~~

13

5439

Namnformer i Småland som
vittnar om svedjebruk.

Svedjelandsbruket har säkerligen i Småland under gången tid utgjort en viktig del i folkhushållningen, därom vittnar de många gårdar och byar, som fått sina nämn från detta bruk såsom Brånstad, Bråna, Brånhult, Brånholm, Brånefall, Svedarna, Bollsvedarna, Grönsved, Hornsved, Fälla, Falla, Faldet, Skräddarsfall, Ringsfall, Snårsfall, Fiefall, Bjerkefall, Rönnfall, Elgefäll m.fl.

Här och var i skogarna, mest i hagmarker, som en gång varit slott och ängar ser man mängder med mindre stenrös som vittnar om den tid då en fälla här förvandlades till slätteräng.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

~~13.~~

14.